

1 OSOBNOST

Český pojem slova „osobnost“ pochází z latinského slova „persona“, které označuje divadelní masku, kterou nosili umělci při hraní antického dramatu pro maskování své identity. Postupně se význam proměňoval a začal označovat tvářnost jedince a později i společenskou funkci člověka. Vedle termínu osobnost se v českých zemích používaly i slova osoba, osobitost či jedinečnost (Smékal, 2012).

Definice osobnosti je mnoho, my se zde zaměříme na tu, která je z pera autora Smékala (2012, s. 17): „... *termín osobnost stále častěji označuje jednotu psychických procesů, stavů a vlastností, souhrn vnitřních determinant prožívání a chování...*“

U většiny definic lze nalézt společné 4 rysy:

1. osobnost je hypotetickou strukturou, jež je odvozená z jejích projevů
2. vývojové hledisko osobnosti
3. zdůraznění důležitosti individuality
4. osobnost je relativně stabilní v čase a situacích (Mikšík, 2001).

Osobnost popisuje jedinečné vzorce myšlenek, pocitů a chování, které odlišují člověka od ostatních. Termínem „osobnost“ zpravidla označujeme člověka se všemi jeho psychickými, biologickými a sociálními znaky, zkráceně můžeme říci, že člověk je biopsychosociální jednotka, protože jednotlivé složky se od sebe nedají oddělit. Osobnost se utváří celý život, tzn. počítím začíná a smrtí končí. Vyvíjí se vztah a přístup k sobě, k druhým, k prostředí. Každý člověk je jedinečný, přesto jsou určité znaky, které některé osobnosti spojují.

V rámci osobnosti můžeme hovořit o individuálních rozdílech v charakteristických vzorcích myšlení, citění a chování:

- **Myšlení:** Osobnost zahrnuje rozdíly mezi lidmi v tom, jak obvykle myslí.
Příklad: Mají lidé tendenci soustředit se na děje pozitivní (optimisté) nebo negativní (pesimisté)?
- **Pocit:** Osobnost zahrnuje rozdíly mezi lidmi v tom, jak se obvykle cítí.
Příklad: Mají lidé tendenci být šťastní nebo nešťastní? Prožívají silné emoce nebo ne? Snadno se rozzlobí? Jsou obzvláště citliví na odmítnutí?
- **Chování:** Osobnost zahrnuje rozdíly mezi lidmi v tom, jak se obvykle chovají.
Příklady: Mají lidé tendenci hodně mluvit? Obvykle jdou s davem (chtějí, co všichni) anebo trvají na tom, aby si dělali věci po svém? Rádi zkouší nové věci, nebo zůstávají při svém starém, dobrém, vyzkoušeném (př. vždy objednávají to samé, když jdou se najíst)?

Osobnost se nevztahuje na fyzické vlastnosti, schopnosti, popř. dočasné stavy.

- Osobnost označuje rozdíly mezi lidmi v jejich psychologických charakteristikách, nikoli fyzické nebo biologické rozdíly (např. výška nebo věk).
- Osobnost nezahrnuje dovednosti nebo schopnosti jedince. Osobnost je o tom, jací jsou lidé obvykle, ne o tom, čeho jsou schopni nejlépe.
- Osobnost nezahrnuje pomíjivé stavy, jako je hlad, vzrušení nebo nálada.

Osobnost zahrnuje významné zohlednění rozmanitosti, protože teorie a testy, které vyplývají z rozmanitosti, byly realizovány primárně na základě pozorování specifické skupiny.

Determinanty osobnosti

Osobnost je zasazena do prostředí, tudíž není izolovanou. Osobnost je ovlivněna jak geny, tak je i utvářena zkušenostmi a změnami v průběhu života člověka, tzn. je determinována jak biologickými podklady v organismu, tak i sociálním prostředím, učením i kulturou.

Hovoříme tak o **vnitřních a vnějších činitelích utváření osobnosti**:

- **Biologické faktory** (dědičnost a růst) – vnitřní činitel
- **Prostředí** – vnější činitel
- **Výchova** – vnější činitel

Biologické faktory = závislost osobnosti na biologických činitelích.

Duševno může existovat jen v závislosti na tělesných pochodech.

Osobnost však nemůže existovat pouze na biologických činitelích - pouze na počátku života.

Biologické faktory mají vzhledem k osobnosti limitující význam: jednotlivý biologický činitel nemůže vysvětlit komplikovaný psychický soubor. Biologické struktury osobnosti vymezují, jsou zděděny, ale osobnostní rysy ne.

ZAJÍMAVOST: Genetické vlivy na osobnost:

Než bylo možné zmapovat genomy lidí, přišli vědci na chytrý způsob, jak otestovat vliv genů srovnáním identických (monozygotních) a dvojvaječných dvojčat stejného pohlaví. Myšlenkou byl fakt, že jednovaječná dvojčata a dvojčata stejného pohlaví jsou si navzájem stejně podobná, pokud jde o prostředí, ve kterém vyrůstají – v obou případech mají stejné rodiče, žijí ve stejné čtvrti, chodí do stejné školy, atd. Jednovaječná dvojčata však sdílejí 100 % genů, které se u lidí liší, zatímco dvojvaječná dvojčata sdílí v průměru pouze 50 % (stejně jako sourozenci, kteří nejsou dvojčata). Pokud tedy mají jednovaječná dvojčata osobnosti podobnější sobě navzájem než dvojvaječná dvojčata, silně to naznačuje, že osobnost je částečně ovlivněna geny.

Adopční studie lze také využít ke studiu vlivu prostředí a genetiky. Adoptované děti jsou pomocí korelačních studií srovnávány s jejich adoptivními rodiči a jejich biologickými rodiči.

Výzkumníci se shodují, že jak geny, tak zkušenosti lidí odpovídají za rozdíly mezi lidmi. Nepodařilo se jim však přesně určit, které zkušenosti mají jaký vliv na osobnost. Ukazuje se, že stejné prostředí ovlivňuje lidi různými způsoby.

Příklad: Přísný rodič může z jednoho dítěte vychovat řádového jedince, z druhého však vzpurnějšího, bez pravidel a řádu.

Osobnost je chápána jako **celek vlastností jedince, jeho individuálních biologických, psychologických i sociálních aspektů**. Mezi **vlastnosti osobnosti** řadíme např. jedinečnost, neopakovatelnost, celostnost a integrovanost, interakci vnějších a vnitřních činitelů, jednotu tělesnou a duševní.

Tradiční model **struktury osobnosti** udává zhruba pět až sedm základních složek osobnosti, mezi které patří **tělesná stavba, temperament, schopnosti, motivace, charakter, jáství a životní dráha**. Současnější přístup však zdůrazňuje respektování funkčního a interfunkčního principu. Mezi tento soudobý přístup lze zařadit například model s akronymem **CREDO'S**, který se opírá o propojení složek konsekvence - C, odpovědi - R, zkušenosti jedince - E, vlastnosti (rysy) osobnosti - D, organismu a jeho fyziologie - O a stimulace - S (Smékal, 2012; Gerrig & Zimbardo, 2004).

Osobnostní typologie je významnou součástí psychologie. Díky ní dokážeme analyzovat chování jednotlivce, definovat, kdo dokáže vynikat v konkrétních činnostech atd.

Typy osobností můžeme členit dle základního vzorce:

a) **podle toho, odkud jedinec čerpá životní energii** (rozdělení dle Junga):

- **extrovert** - jedinec čerpající energii z vnějšího světa, rád mluví, má rád společnost, akci, změnu x frustruje ho nedostatek vnějších podnětů, klid
- **introvert** - čerpá energii ze svého vnitřního světa, méně hovoří a pokud, tak raději o hlubokých tématech v užším kruhu lidí, které zná. Upřednostňuje ticho a klid, naopak velká společnost a akce ho vyčerpávají. Uvádí se, že introverti tvoří minoritu populace - cca třetinu lidí (Mikšík, 2001).

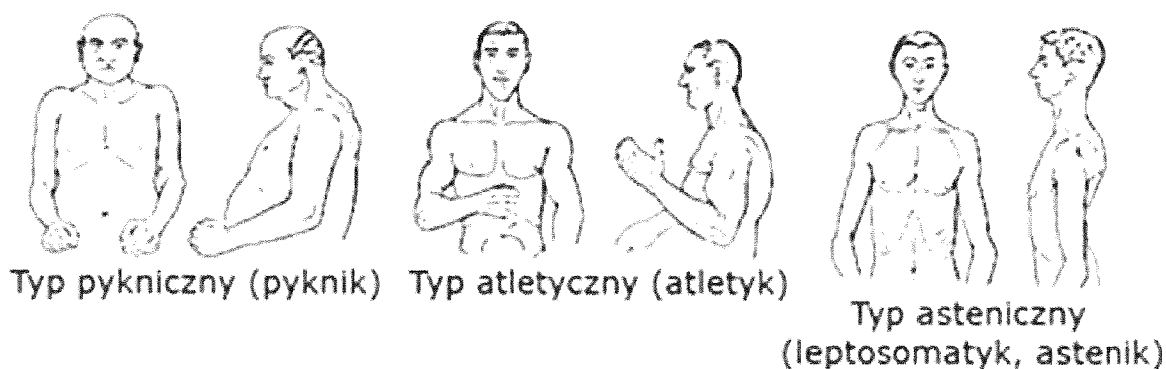
b) **dle temperamentu:**

➤ **Galénova typologie aneb Galénova čtveřice** (souvislost temperamentu se stavbou a činností těla):

- **sangvinik** (sanguis – krev) – čilý, veselý, společenský, nestálý, optimistický, aktivní
- **cholerik** (cholé – žluč) – rychlý, samostatný, dráždivý, vzteklý, vznětlivý, netrpělivý, dominantní, citlivý (snadno se rozhněvá, ale i uklidní)
- **flegmatik** (flegma – hlen) – klidný až lhostejný, netečný, pomalý, konzervativní
- **melancholik** (melaina cholé – černá žluč) – vážný, svědomitý, zodpovědný, často bojácný, skleslý, precitlivělý, tendence ke smutku, tichý

➤ **Kretschmerova konstituční typologie** (vztah tělesné stavby a temperamentových vlastností)

- Cyklothým – pyknik (klidní humoristé, veselí mluvkové, požitkář milující své pohodlí. V patologii tendence k bipolární afektivní poruše)
- Schizotým – astenik (dvojitá osobnost - jedna na povrchu, druhá uvnitř – dva póly: na jednom necitlivý, zdrženlivý, vážný, podivínský – na druhém hypersenzitivní, bázlivý, úzkostný, neklidný)
- Epitým – atletik (stálost, stereotyp, malá fantazie, tuhost, nečekané výbuchy emocí)

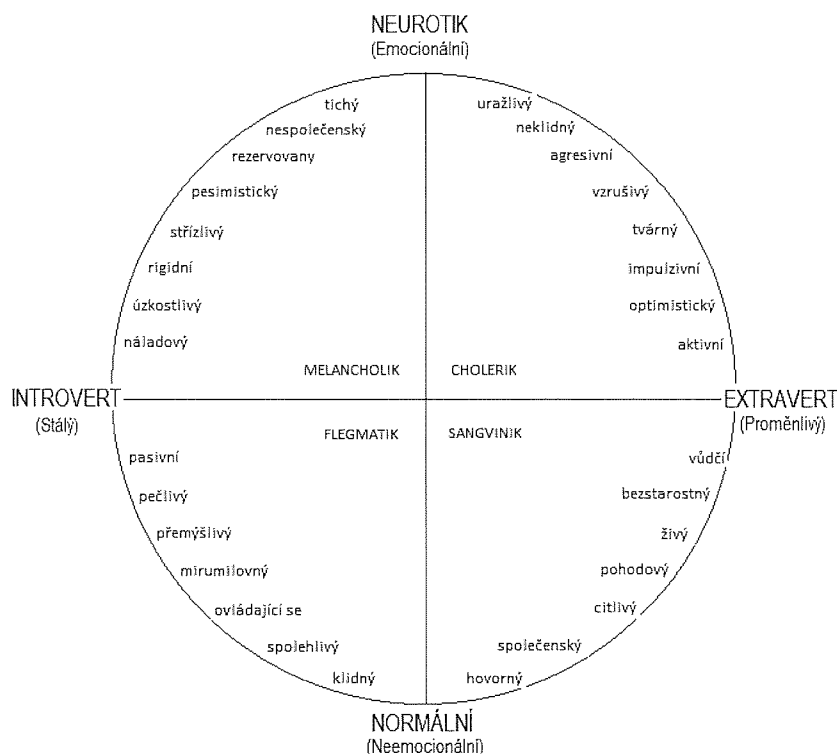
Obr. Kretschmerova konstituční typologie

Kretschmerova typologie osobnosti je teorie, která spojuje tělesnou stavbu s psychickými vlastnostmi. Tato teorie má v psychologii velký význam, protože klade důraz na to, že tělesný typ má vliv na charakteristiky lidské osobnosti. Tento model také poskytuje ucelený pohled na jednotlivé typy, což usnadňuje lepší pochopení různorodých jedinců.

➤ **Eysenckova dimenzionální teorie** (kombinace na sobě nezávislých dimenzí osobnosti = introverze, extroverze, emocionální stabilita a emocionální labilita)

- Emocionální stabilita znamená vyrovnané, stabilní a podnětům přiměřené reakce. U těchto osob převažuje klid a rozvaha.
- Emocionální labilita znamená nestálé, lehce vyvolatelné a podnětům nepřiměřené reakce, neklid a kolísání nálad. U těchto lidí převládá častá rozmrzelost, rozladěnost a přecitlivělost.

Eysenck tyto čtyři dimenze (introverzi, extroverzi, emoční labilitu a emoční stabilitu) postavil do souřadnicového systému a vznikly čtyři kvadranty temperamentních typů (viz následující obrázek).

Obr. Eysenckova dimenzionální teorie rozdělení osobnosti

Existuje mnoho teorií osobnosti vysvětlujících aspekty osobnosti. Některé jsou zaměřeny na vysvětlení, jak se osobnost vyvíjí, zatímco jiné se zabývají individuálními rozdíly v osobnosti.

Základní vlastnosti teorií osobnosti jsou:

- ověřitelnost - možnost ověření nezávislými odborníky,
- heuristická hodnota - stupeň, jímž stimuluje nové výzkumníky k realizaci dalších výzkumů,
- vnitřní konzistence - není vnitřně rozporná, obsahuje koherentní a navzájem související předpoklady a tvrzení,
- úspornost - neobsahuje teoretický balast, není mnohomluvná, obsažnost (zdůrazňuje šíři a různorodost elementů,
- funkčnost - použitelnost na běžné problémy lidského života (Mikšík, 2001).

Tyto teorie poskytují různé pohledy na to, jak se osobnost formuje a jak se projevuje v chování jednotlivce. Je důležité poznamenat, že většina lidí má kombinaci rysů a vlastností z různých teorií, což dává jejich osobnosti složitost a jedinečnost.

Pojďme se krátce seznámit s některými z nich:

- 1. Teorie psychoanalýzy (př. Freud, Jung):** Freudova teorie osobnosti se zaměřuje na význam nevědomých procesů v lidské mysli. Freud tvrdil v rámci psychologie osobnosti, že lidská osobnost je složena z tří hlavních částí: id, ego a superego. Id je nevědomá část osobnosti, která je poháněna instinkty a touhami. Ego je část osobnosti,

kteřá se snaží vyvažovat konflikty mezi impulsy id a normami společnosti. Superego reprezentuje vnitřní morální normy a hodnoty, které jedinec internalizoval z okolního prostředí. Freud také popisoval, že osobnost je ovlivněna různými psychosexuálními stadii v dětství, jako jsou orální, anální, falické, latentní a genitální stadia. Podle jeho teorie mohou traumata nebo konflikty v těchto stádiích vést k psychickým problémům v dospělosti. Freudova teorie psychosexuálního vývoje a struktury osobnosti byla jedním z prvních a nejvlivnějších přístupů v oblasti psychologie osobnosti, i když byla kritizována a upravována dalšími psychologickými teoriemi v průběhu času.

Jung tvrdil, že osobnost lze rozdělit do čtyř základních funkcí (myšlení, cítění, intuice a senzace) a dvou hlavních typů (extraverze a introverze). Tyto prvky společně utvářejí jedinečnou osobnostní strukturu každého člověka. Jung také zdůrazňoval důležitost kolektivního nevědomí, které zahrnuje sdílené symboly a archetypy, a proces individuace, což je cesta k sebepoznání a integraci osobnosti. Jeho teorie měla značný vliv na oblast psychologie osobnosti.

2. **Teorie behaviorismu (př. Skinner):** Behavioristé se soustředí na pozorovatelné chování. Tvrdí, že osobnost je vytvářena prostřednictvím učení a vnějších podnětů. Behavioristé kladou důraz na to, že chování může být změněno prostřednictvím pozitivního i negativního posilování.
3. **Teorie humanistické psychologie (př. Rogers, Maslow):** Tato teorie zdůrazňuje lidský potenciál a sebeaktualizaci. Humanistická psychologie osobnosti je psychologický přístup, který klade důraz na pozitivní stránky lidského života a osobnosti. Tento přístup se vyvinul v reakci na behaviorismus a psychoanalýzu a zdůrazňuje individuální zkušenosti, seberealizaci a osobní rozvoj. Někteří z nejvýznamnějších myslitelů v oblasti humanistické psychologie zahrnují Abrahama Maslowa a Carla Rogerse. Klíčové rysy humanistické psychologie osobnosti zahrnují:
 - **Seberealizaci:** Tento koncept zdůrazňuje lidskou touhu po dosažení svého plného potenciálu a rozvoji. Lidé mají vnitřní motivaci k růstu, seberealizaci a dosažení svých cílů.
 - **Empatii a nepodmíněné pozitivní ohlasy:** Carl Rogers zdůraznil význam empatie a nepodmíněné pozitivní ohlasy ve vztazích mezi terapeutem a klientem. Tímto způsobem se podporuje seberealizace a osobní rozvoj.
 - **Hierarchii potřeb:** jádrem teorie osobnosti dle Maslowa jsou motivační procesy, jádrem motivačních procesů pak uspokojování potřeb. Jeho hierarchie potřeb rozděluje lidské potřeby do pěti úrovní, od fyzických a základních potřeb až po potřebu seberealizace. Podle této teorie musí být nižší potřeby uspokojeny před tím, než může jedinec dosáhnout vyšších úrovní osobního rozvoje.
 - **Holismus:** Humanistická psychologie se dívá na člověka jako na celistvou bytost, která nelze redukovat na jednoduché stimuly a reakce. Místo toho se zkoumají složitější a hlubší aspekty lidského prožívání.
 - **Svobodu a autonomii:** Humanistická psychologie zdůrazňuje individuální svobodu a autonomii jedince při rozhodování a vytváření svého života. Věří, že lidé mají schopnost sami ovlivňovat svou budoucnost.

Celkově humanistická psychologie osobnosti nabízí pozitivní a humanistický pohled na lidskou povahu a zdůrazňuje potenciál každého jednotlivce k osobnímu růstu a šťastnému životu.

Rogers tvrdil, že osobnost se rozvíjí, když jedinec dostává pozitivní ohlasy od svého okolí a má pocit, že je akceptován takový, jaký je. Jeho teorie osobnosti, nazývaná "self-teorie," zdůrazňuje důležitost selfu (vnitřního obrazu sebe) a nepodmíněných pozitivních ohlasů od ostatních pro osobní růst. Rogers také kladl důraz na empatii, autenticitu a seberealizaci. Jeho přístup se stal základem na klienta orientované terapie a měl významný vliv na oblast psychologie a psychoterapie.

4. **Teorie rysů osobnosti (př. Allport, Cattell, Eysenck):** Tyto teorie se zaměřují na určité vlastnosti nebo rysy, které tvoří osobnost. Psycholog Gordon Allport byl jedním z prvních, kdo popsal osobnost z hlediska individuálních vlastností. Ve své dispoziční perspektivě Allport navrhl, že existují různé druhy rysů: společné, centrální a kardinální. Společné rysy sdílí mnoho lidí v rámci určité kultury. Centrální rysy jsou ty, které tvoří osobnost jedince. Kardinální rysy jsou ty, které jsou tak dominantní, že se člověk stává známým především pro tyto vlastnosti.

Příkladem zásadního rysu je Matka Tereza. Pro svou charitativní činnost byla tak známá, že se její jméno stalo téměř synonymem pro poskytování služeb potřebným.

Allport popsal až 4 000 individuálních vlastností. Psycholog Raymond Cattell jich uvedl pouhých 16. Cattell věřil, že tyto rysy existují v kontinuu a že všichni lidé mají každý rys v různé míře. Psycholog Hans Eysenck seznam rysů dále zúžil na existenci pouhých tří: extroverze, neuroticismus a psychotismus.

V současnosti je teorie "Big Five" (přeloženo Velká pětka) možná jedna z nejpopulárnější a široce přijímanou teorií rysů osobnosti. Teorie navrhuje, že osobnost se skládá z pěti širokých osobnostních dimenzí, jakými jsou přívětivost, svědomitost, extroverze, neurotismus a otevřenost. Tyto faktory pomáhají popsat a měřit různé aspekty osobnosti. Teorie uvádí, že každý rys existuje jako široké kontinuum. Osobnost jednotlivce tak spadá někde ve spektru pro každou vlastnost. Například osobnost jedince může být vysoce extroverzní, svědomitá a příjemná, ale někde uprostřed stojí otevřenost a neurotismus.

Cattell je známý i svou teorií osobnosti nazvanou "16PF" (Sixteen Personality Factors) nebo též "16faktorový model osobnosti". Tato teorie se zaměřuje na identifikaci 16 klíčových osobnostních faktorů, které podle Cattella tvoří základ osobnosti jednotlivce. Tato teorie byla vyvinuta na základě rozsáhlého výzkumu a zkoumá širokou škálu osobnostních rysů a jejich vzájemné vztahy.

5. **Teorie sociálně kognitivní (př. Bandura):** Tato teorie zdůrazňuje vzájemné působení mezi osobností, prostředím a chováním. Bandura tvrdí, že lidé se učí prostřednictvím pozorování a modelování chování druhých. Bandura předpokládá, že učení probíhá v sociálním kontextu s dynamickou interakcí chování člověka a prostředí. Unikátním prvkem této teorie je důraz na sociální vliv a jeho dopad na vnější a vnitřní sociální zlepšení. Teorie bere v úvahu jedinečný způsob, jakým jedinci mohou získat a udržet si zkušenosti a chování s ohledem na sociální prostředí, ve kterém se jedinci vyskytují a své chování uplatňují. Teorie počítá se zkušenostmi nabytými z předchozích situací. Tyto nabyté zkušenosti poté ovlivňují zlepšení chování a očekávání, které způsobí, zda

jedinec projeví specifické chování a důvod, proč jedinec projevil právě tento druh chování (Kolaříková, 2015).

Osobnostní předpoklady pro výkon sociální práce

Předpoklady pro úspěšné vykonávání sociální práce spojené s osobnostními charakteristikami jsou komplexním tématem. Analyzovat a definovat jednotlivé aspekty a fakta je mnohem snazší než vytvořit celkový obraz osobnosti. Problematiku tohoto holistického přístupu komplikuje fakt, že existuje více než 200 různých teorií a modelů osobnosti (Smékal, 2012). Lidé se snažili definovat osobnost již od 4. století před Kristem, ale stále se jedná o obtížný úkol.

I když neexistuje jednotná definice osobnosti, můžeme se shodnout na několika základních charakteristikách. Osobnost lze chápat jako spojení duševních a tělesných funkcí, které tvoří integritu jedince, zahrnující i jeho interakci se společenským prostředím. Tato integrita zahrnuje vnitřní stabilitu a strukturovanost jednotlivých složek osobnosti, které se vyvíjejí a mění, ale zůstávají poměrně stabilní v průběhu života. Každý jedinec má svou individuální osobnost, což znamená, že nenajdeme dvě stejné osobnosti (Honzák, 2017).

Pojmem "osobnostní předpoklady" máme na mysli takové dispozice, což jsou vrozené nebo získané predispozice, které ovlivňují způsob jednání v různých situacích. Kombinace těchto dispozic tvoří strukturu osobnosti (Smékal, 2012). Termín "dispozice" je nejvhodnější, když se snažíme popsat vnitřní, nepozorovatelné charakteristiky, které nám pomáhají vysvětlit chování, projevy a pocity jedince. V psychologii osobnosti patří mezi dispozice různé rysy, schopnosti a trvalé motivace.

V kontextu sociální práce jsou osobnostní předpoklady klíčové. Například Gulllová (2011) uvádí, že **sociální pracovník by měl mít vlastnosti jako důvěryhodnost, schopnost naslouchat a empatii**. Další důležité vlastnosti zahrnují **cílevědomost, iniciativu, schopnost samostatného rozhodování, abstraktní myšlení, smysl pro humor, motivaci a odolnost vůči neúspěchu**. Sociální pracovníci by měli **být schopni kritického myšlení, nespoléhat se na stereotypy, hledat informace a aktivně komunikovat se svými kolegy**.

Mohli bychom zdůraznit i **důležitost empatie, vřelosti a respektu vůči klientům**. Autorka Elichová (2017) pak upozorňuje na roli osobnosti při rozvoji kompetencí sociálních pracovníků, zejména prostřednictvím vzdělávání.

Pokud se snažíme ověřit praktickou platnost konceptu osobnostních předpokladů, je vhodné podle Paulíka (2010) zkoumat osobnostní rysy z hlediska následujících obecných dispozic:

1. **Výkonová kapacita** - Tato dispozice zahrnuje schopnosti, dovednosti a znalosti, které ovlivňují, co člověk může dokázat a jak je schopen jednat. Sem patří potenciál k určitým výkonům, vlohy a talent.
2. **Zaměřenost** - Zaměřenost člověka souvisí s tím, co si přeje, čeho dosáhnout a co chce nebo nechce. Tato dispozice je spojena s motivací, která vychází z potřeb jedince, a zahrnuje postoje, zájmy, názory a hodnoty.
3. **Temperament** - Temperament zahrnuje vrozené charakteristiky psychiky, které ovlivňují způsob, jakým jedinec prožívá a reaguje na situace.

4. **Povahové rysy** - Tyto rysy určují, jakým způsobem člověk působí na okolí a jsou výsledkem výchovy a samoregulace. Sem patří například extroverze/introverze, dominance/submise a emocionalita.
5. **Integrace osobnosti** - Tato dispozice spojuje všechny složky osobnosti do funkčního celku a je ovlivněna vědomím, včetně vědomí vlastního já (sebehodnocení, sebepojetí, sebevědomí) a vůlí. Důležitá je také vnitřní rovnováha mezi složkami osobnosti, která pomáhá jedinci lépe se vyrovnávat s nároky prostředí.

Tato konceptualizace osobnostních předpokladů může být důležitá pro pochopení resilience (odolnosti) pracovníka. Resilience znamená schopnost jedince přizpůsobit se a dobře fungovat i v obtížných situacích a často závisí na interakci osobnostních dispozic a prostředí, ve kterém jedinec působí. Například rozvoj výkonové kapacity může zvýšit resilienční potenciál, zatímco nedostatečná integrace osobnosti jej může snižovat.

V kontextu sociální práce, kde jsou pracovníci vystaveni náročným situacím, je důležité posilovat jejich odolnost vůči stresu a tlaku. Studující sociální práce a sociální pracovníci jsou proto klíčovou cílovou skupinou pro rozvoj odolnosti v jejich profesním životě.

Pokud jde o cílové skupiny sociální práce, existuje několik různých definic. Mezinárodní definice sociální práce zahrnuje podporu sociální změny, rozvoj sociální soudržnosti a osvobození lidí. To znamená, že sociální práce se zabývá konkrétními lidmi i společenskými strukturami, aby pomohla zlepšit kvalitu jejich života. V českém kontextu jsou cílové skupiny sociální práce často definovány prostřednictvím sociálních služeb a klienty sociální práce jsou ti, kteří mají nárok na určitý typ sociální služby. To zahrnuje péči o lidi v nouzi, ochranu práv dětí, práci ve školách, zdravotní služby, věznice a další oblasti. V rámci našeho výzkumu se zaměřujeme na sociální pracovníky, kteří již pracují na pracovních pozicích označovaných jako "sociální pracovník" a zkoumáme jejich kvalifikační přípravu.

Pracovní pozice sociálního pracovníka může být definována buď na základě teoretických konceptů sociální práce a konkrétních činností, které vykonává, nebo na základě platné legislativy. V České republice se pracovní pozice sociálního pracovníka definuje právně a zahrnuje činnosti spojené se sociálním šetřením, sociálními agendami, sociálně-právním poradenstvím, analýzou a metodickou prací v sociální oblasti a dalšími souvisejícími úkoly.

V roce 2019 realizovali výzkumníci z Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, v.v.i. (dále VUPSV) rozsáhlý výzkum, který popisuje různé aspekty práce sociálních pracovníků, včetně jejich hodnot, interpretací rolí a očekávání, která na ně kladou ostatní subjekty a organizace, ve kterých pracují. Výzkum dále zkoumal, jakým způsobem sociální pracovníci přistupují k práci s klienty a jakým způsobem se snaží splnit očekávání klientů a ostatních kolegů nebo organizací. Byla provedena analýza sociálních pracovníků na základě jejich preferencí, interpretací rolí a představ o ideálním jednání s klienty. Bylo popsáno, že se různí sociální pracovníci liší v tom, jakým způsobem uplatňují situacionální nebo procedurální přístup k práci s klienty, s důrazem na osobnostní rysy a profesionální postoje. Byla provedena identifikace faktorů ovlivňujících práci sociálních pracovníků, včetně jejich hodnot, interpretací rolí a přístupů k práci s klienty.

Výsledky výzkumu poukázali na možné rozčlenění sociálních pracovníků do kategorií na základě různých aspektů, včetně jejich přístupu k práci, představ a preferencí, interpretačních schémat a osobnostních dispozic:

1. **Délka přítomnosti v oblasti sociální práce:** rozlišení podle délky přítomnosti sociálního pracovníka na dané pracovní pozici.
2. **Způsob práce:** rozdíly mezi situačním přístupem a procedurálním přístupem v práci sociálních pracovníků. Situační přístup se zaměřuje na flexibilitu a adaptabilitu v jednání s klienty, zatímco procedurální přístup se spoléhá na standardní postupy a procesy.
3. **Představy a preference** sociálních pracovníků týkající se výkonu sociální práce. Těmito představami jsou zejména hodnoty, ideály, zájmy a cíle, které sociální pracovníci považují za důležité v rámci své práce.
4. **Interpretační schémata**, která se týkají chápání role sociálního pracovníka, klientů a dalších subjektů v pracovním prostředí. Tato schémata ovlivňují způsob, jakým pracovníci vnímají a interpretují svou práci a interagují s klienty.
5. **Představy o žádoucím jednání:** představy sociálních pracovníků o tom, jak by měli jednat v interakcích s klienty a dalšími subjekty. Tyto představy zahrnují elementy jako navázání vztahu, empatie, akceptace klienta a další.
6. **Osobnostní dispozice** sociálních pracovníků, které mohou ovlivňovat jejich schopnost a přístup k práci s klienty.

Dále byly identifikovány různé způsoby, jakými sociální pracovníci jednají s klienty a dalšími subjekty v rámci poskytování sociálních služeb. Tyto způsoby jednání byly rozčleněny do několika kategorií.

Zjištěními tohoto výzkumu jsou:

1. Identifikace různých typů záměrného působení - interakce, které mohou zahrnovat ovlivňování očekávání druhé strany jak uvnitř dané služby, tak vůči blízkým osobám klienta a třetím subjektům.
2. Pozitivní komunikace a snaha o ovlivnění předsudků veřejnosti.
3. Využívání case managementu a multidisciplinárního přístupu k práci se klienty.
4. Nereflektované používání prvků case managementu.
5. Důraz na emocionálně uspokojuvouní osobní komunikaci.
6. Aktivní přístup, osobní kontakty a uznání perspektivy druhé strany.

Výzkum také identifikoval různé zdroje znalostí, ze kterých sociální pracovníci čerpají při své práci, včetně reflexe a sebereflexe, praxe a zkušeností, vlastních přesvědčení, metod sociální práce, komunikačních technik a vnitřních metodik služby a zákonných norem.

Celkově lze z této analýzy vyvodit, že některé způsoby jednání sociálních pracovníků lze přiřadit k procedurálnímu přístupu, který se vyznačuje konzistentním stylem jednání bez ohledu na konkrétní situaci, zatímco jiné způsoby jednání lze přiřadit k situačnímu přístupu, který se více přizpůsobuje specifickým situacím a potřebám klientů. Samozřejmě, různí sociální pracovníci mohou používat různé kombinace těchto přístupů v závislosti na jejich osobních preferencích a kontextu práce se klienty.

Více než polovina dotázaných sociálních pracovníků považovala následující aspekty za jednoznačně prospěšné pro výkon jejich práce: znalost relevantní legislativy (60,9 %), dovednosti v oblasti komunikace (57,9 %), a v neposlední řadě vlastní osobní vlastnosti, které jim pomáhají při interakci s klienty (54,1 %), včetně schopnosti reflexe (43,7 %). Znalosti specifických metod a technik používaných v sociální práci byly vnímány jako méně důležité, přičemž pouze 38,3 % respondentů uvedlo, že tyto znalosti jsou pro ně "určitě" užitečné při práci s klienty.

Během analýzy osobnostních vlastností sociálních pracovníků se výzkumníci řídili pětifaktorovým modelem osobnosti, který je známý jako "BIG FIVE - velká pětka". Tento model byl aplikován specificky na profesi sociálních pracovníků. Výsledkem byla typologie osobnostních vlastností sociálních pracovníků, která zahrnovala následující typy:

I. **Sociální pracovník otevřený vůči novým zkušenostem** - jedinec, který se vyznačuje zvědavostí, otevřeností vůči novým informacím a hledáním nových způsobů řešení situací.

II. **Extrovertní sociální pracovník** - ten, kdo si v mezilidských vztazích vede dobře, projevuje asertivitu, podporuje tok informací a snadno navazuje vztahy.

III. **Citově stabilní sociální pracovník** - jedinec, který je emocionálně vyvážený, optimistický a dobře zvládá kontrolu nad svými emocemi.

IV. **Svědomitý sociální pracovník** - pracovník, který se vyznačuje pečlivým time managementem, schopností vnímat smysl v činnostech a věnovat pozornost detailům.

V. **Přívětivý sociální pracovník** - jedinec s výraznou empatií, respektem k důstojnosti klientů, a touhou pomáhat druhým.

Statistická analýza ukázala, že nejčastěji se vyskytovali "Přívětiví" sociální pracovníci (36 %) a "Svědomití" sociální pracovníci (29 %). Další typy byly také přítomny, ale v menší míře.

Byla provedena analýza schopnosti sociálních pracovníků vyrovnávat se s náročnostmi své profese, nazývaná odolností nebo resiliencí. Zjištěním bylo, že "Citově stabilní" pracovníci (56,3 %) mají nejvyšší potenciál pro odolnost, zatímco "Svědomití" (29,2 %) a "Přívětiví" (33,6 %) mají nižší potenciál pro odolnost.

Nebyla nalezena přímá spojitost mezi typem přístupu ke klientům (situační vs. procedurální) a úrovní resiliencie pracovníků. Na druhé straně byla zjištěna spojitost mezi osobnostními typy pracovníků a jejich přístupem ke klientům. Nejvíce situačně orientovaných pracovníků bylo mezi "Citově stabilními" (51,3 %), "Extrovertními" (45,5 %) a "Svědomitými" (44,4 %) typy.

Zdroj: Musil et al. 2018. *Předpoklady a osobnostní rysy vhodné pro výkon sociální práce. Výzkumná zpráva.* Praha: VUPSV.

Shrnutí

Osobnost je široké téma, které se dotýká téměř každého aspektu toho, co dělá lidi tím, kým jsou. Existuje mnoho způsobů, jak přemýšlet o osobnosti. Existuje několik teorií, které se zaměřují na individuální rysy a ty, které berou v úvahu různé vývojové fáze, které probíhají, když se osobnost objevuje (a někdy se mění) v průběhu času. Psychologie osobnosti se často zabývá tím, jak se osobnost liší od jednoho jedince k druhému anebo, jak jsou si osobnosti podobné. Pochopení osobnosti také umožňuje psychologům předvídat, jak budou lidé reagovat na určité situace a na druhy věcí, které preferují a oceňují.

I když neexistuje jediná dohodnutá definice osobnosti, často se o ní uvažuje jako o něčem, co vychází z nitra jednotlivce a zůstává poměrně konzistentní po celý život. Osobnost zahrnuje všechny myšlenky, vzorce chování a sociální postoje, které ovlivňují to, jak se jedinec dívá na sebe a co si myslí o druhých a o světě kolem něho. Osobnostní předpoklady jsou klíčovými faktory pro úspěšné vykonávání sociální práce, ale jejich komplexnost a různorodost vyžadují další zkoumání a výzkum.

Pochopení psychologie osobnosti je mnohem víc než pouhé akademické cvičení. Poznatky z výzkumu osobnosti mohou mít důležité aplikace mimo jiné ve světě medicíny, zdraví, obchodu, ekonomiky, technologie, ale také ve světě pomáhajících profesí.

Psychologové se nezajímají pouze o pochopení normální lidské osobnosti, ale také o rozpoznání potenciálních poruch osobnosti, které mohou vést k úzkosti nebo potížím v klíčových oblastech života. Tím, že jsou psychologové schopni identifikovat problémy, které mají lidé doma, ve škole, v práci nebo ve vztazích, jsou schopni lépe pomáhat lidem rozvíjet dovednosti, jak se vyrovnat s příznaky poruch osobnosti a zvládat je.